

BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS

Schönův devoční jednolist s odpustkovou funkcí a Modlitbou o ukrutném zámutku Panny Marie (Strahovská knihovna, sign. 738/zl.)*)

Petr Voit

A

I. bychom mohli lépe poznat význam textově-obrazového jednolistu s názvem *Modlitba o ukrutném zámutku* [tj. zámutku] *Panny Marie*, který ve dvou exemplářích objevila a roku 1999 popsala Hedvika Kuchařová,¹⁾ musíme se nejprve zaměřit na jeho genetické paralely. Předlohou třebaže vzdálenou může být gotický deskový obraz ve Fritzlaru, vzniklý okolo 1400.²⁾ Jednou z časově bližších variací je jazykově německý jednolist patrně z roku 1515, tištěný v norimberské tiskárně Hieronyma Hölzela (zemř. 1532?).³⁾ Horní polovinu tohoto plakátu zabírá silně psychologizující dřevorez 395 × 236 připisovaný norimberskému umělci Wolfu Trautovi (ca 1486–1520).⁴⁾ Dřevorez zpodobuje polopostavy Krista a Panny Marie v ikonografických typech *Imago pietatis* a *Mater dolorosa*. Ruce neoblečeného Krista jsou tak jako při zobrazení zvaném *Ecce homo* bez stop po hřebech. Pravici klade na otevřenou ránu ve svém boku a levicí se iluzivně přidržuje dřevorezového rámu, jehož nápis „ASPICE QVI. TRANSIS: QVIA. TV. MIHI. CAVSA. DOLORIS“ (Pohlédni, kdož prochází kolem, neboť ty jsi příčinou mé bolesti) vybízí pozorovatele ke kontemplaci. Napravo od trním korunovaného Krista stojí Panna Maria. Její ruce jsou bezmocně zkříženy na prsou v místě, kudy proniká meč bolesti. Obličje obou protagonistů, pokryté vcelku bohatou šrafurou, směřují k sobě, aby si utrpení vyjevili navzájem (Kristův pohled sleduje meč a Mariin je upřen na krvácející ránu v synově boku).

*) Tato stať vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P 12 Historie v interdisciplinární perspektivě (podprogram Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách).

- 1) **Kuchařová, H.:** *Zpráva o nálezu českého jednolistu*, in: Baďurová, A. (ed.): *Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové*, Praha 1999, s. 203–212.
- 2) **Zimmermann, A.:** *Jesus Christus als „Scherzensmann“ in hoch- und spätmittelalterlichen Darstellungen der bildenden Kunst: eine Analyse ihres Sinngehalts*, [Halle/S.–Wittenberg 1997], s. 211–212. Na desce je zpodoběn Bolestný Kristus, nástroje umučení a nápis „Intue[n]s arma xp[ist]i deute dice[n]do ter plate[r] n[ost]e[r] et indem aue m[aria] habet a p[er]p[et]ua in[n]oc[ent]io III an[n]os, a pet[ro] III, a leone III an[n]os a s[an]cto g[reg]o[ri]o XL dies i[n] d[ul]ge[n]ciarum“. Zmiňovaná disertace je dostupná pouze na <http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/dissts/Halle/Zimmermann1997.pdf> vyhledáno 27. 6. 2014.
- 3) **Schilling, M.:** *Bildpublizistik der frühen Neuzeit. Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatt in Deutschland bis um 1700*, Tübingen 1990, s. 256–257, 402. **Scribner, R. W.:** *Wolf Traut, Imago pietatis und Mater dolorosa*, in: Geissmar, Chr. (ed.): *Glaube Hoffnung Liebe Tod. Von der Entwicklung religiöser Bildkonzepte*, Klagenfurt 1996, s. 368–369. **Heiser, S.:** *Andenken, Andachtspraxis und Medienstrategie. Das Wiener Heiltumbuch von 1502 und seine Folgen für das Wittenberger Heiltumbuch von 1509*, in: Tacke, A. (ed.): *Ich armer sundiger Mensch. Heiligen- und Reliquienkult am Übergang zum konfessionellen Zeitalter*, Göttingen 2006, s. 228–229.
- 4) **Rauch, Chr.:** *Die Trauts. Studien und Beiträge zur Geschichte der nürnberg Malerei*, Strassburg 1907, s. 69–70 datuje jednolist už do roku 1513. *Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts ca. 1400–1700*, vol. VII, Albrecht and Hans Dürer (ed. Scheller, R. W. et al.), Amsterdam 1962, s. 214. **Geisberg, M.:** *The German single-leaf woodcut 1500–1550* (ed. Strauss, W. L.), vol. 4, New York 1974, č. 1361. *Deutsche Einblattholzschmitten 1500 bis 1700. Digitale Bibliothek [CD-ROM]*, Berlin 2003, č. 3674.

Pozadí scény tvoří nástroje Kristova umučení, na něž zprava plive miniaturizovaná hlavička Žida.

Na tento dřevorez tematicky navazují veršované promluvy Krista a Panny Marie o vzájemné bolesti. Autorem původně latinských, zde však do němčiny přeložených veršů z konce 15. století je humanista Sebastian Brant (1457/58–1521).⁵⁾ Verše v souznění s výtvarným námětem i latinským napomenutím vyčítaly čtoucímu nevděk za Kristovu oběť a apelovaly na odstranění hříchů neboli viny vůči Bohu. Pod dvousloupcovým dialogem, rozděleným dřevorezovou lištou norimberského umělce Hanse Springinkleeho (1490/95–1540?),⁶⁾ přichází trojřádkový prozaický text. Ten funkci Hölzelova devočního jednolistu rozšiřuje na způsob indulgencie, která umožňovala za určitých podmínek odpustit (zahladit, zkrátit) takzvané časné tresty za spáchané hříchy.⁷⁾ Trojřádkový text, nelišící se příliš od nápisu deskového obrazu ve Fritzlaru,⁸⁾ zní: „Welcher mit andacht peycht v[nd] si[ehet] rewigem hertzen anschawet die waffen der barmhertzigkeyt Christi. Erlangt von Pabst Leo drey Jar | | Vnd von Dreyssig Pabsten yetlichem Hundert tag. Vnd von hundred Achtvndzwaintzig Bischouen yetlichem Viertzig tag. So[lche]= | | [zeit]lichen Ablas bestetiget hat Innocentius der Vierd. In dem Concilio zu Leon. Vnd hat darzu geben Zwayhundert tag Ablas. Gedruckt durch Hieronym[us] Hölzel.“⁹⁾

Papeže Lva bychom mohli s ohledem na vročení jednolistu ztotožnit se Lvem X. (1513–1521), který hned po volbě vyhlásil velkou odpustkovou kampaň „ad instar“ čili s cílem financovat dostavbu svatopetrské baziliky ve Vatikánu.¹⁰⁾ Avšak identifikace s ním je naprosto vyloučena takřka totožným nápisem na výše vzpomenutém deskovém obrazu ve Fritzlaru, který se papeže Lva [I.] dovolává už okolo roku 1400. Trojřádková formule Hölzelova jednolistu se pojí se jménem papeže Lva I. Velikého (440–461), ale pouze fiktivně, jak dokládají i jiné, z dnešního pohledu smyšlené odpustky velkých papežů pozdní antiky (Silvester) a raného středověku (hlavně Řehoř Veliký). Na rozdíl od historicky reálných formulářových listů (*litterae indulgentiales*) s dodatečně vpisovaným datem, jménem komisaře odpustkové kampaně a jménem kajícího směřoval tento typ jednolistu obrazem i modlitbou k širší, časově nepodmíněné podpoře lidové zbožnosti.¹¹⁾ Bez problému si lze představit, že stejně jako jiné devoční grafiky nahradil drahou tabulovou malbu a zdobil stěny příbytků.

- 5) **Zarucke, Fr. (ed.):** *Sebastian Brant: Narrenschiff*, Darmstadt 1964, s. 177.
- Heitz, P. – Schultz, F. (edd.):** *Flugblätter des Sebastian Brant*, Strassburg 1915 žádnou verzi tohoto jednolistu neuvádějí.
- 6) *Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts ca. 1400–1700*, vol. LXXV/1 Hans Springinkle (ed. Schoch, R.), Ouderkerk/I. 2010, s. 28.
- 7) **Eisermann, F.:** *Ablässgebete*, in: Wachinger, B. et al. (edd.): *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 11, Berlin–New York 2004, sl. 4–7.
- 8) **Magin, Chr.:** *Ablässinschriften des späten Mittelalters*. Dostupné pouze na <https://rep.adw-goe.de/bitstream/handle/11858/00-001S-0000-0001-CC1F-9/Magin-Ablässinschriften.pdf?sequence=1> vyhledáno 27. 5. 2014.
- 9) Český překlad: Kdo se zbožně vyzpovídá a hledí [na tento obraz] s lítostným srdcem, spatří zbraně Kristova milosrdenství. Dosáhne od papeže Lva [I.] tři roky a od třiceti papežů po stu dní od každého. A od sto osmadvaceti biskupů po čtyřiceti dnech od každého. Takový časný [= částečný, neplnomocný] odpustek potvrdil Inocenc IV. na koncilu v Lyonu [roku 1245] a přidal k tomu dvě stě dní odpustků. Vytištěno Jeronýmem Hölzelem (za konzultaci k odpustkové praxi děkuji prof. JUDr. Ignáci A. Hrdinovi OPræm a dr. Janu Hrdinovi z Archivu hl. m. Prahy).
- 10) **Paulus, N.:** *Geschichte des Ablasses am Ausgang des Mittelalters*, Darmstadt 2000, s. 148–153 průběh kampaně Lva X. v Evropě. K ohlasům kampaně u nás viz **Hasilová, H. – Hrubá, M. – Myšička, M.:** *Libri civitatis II. Rejstřík stavby děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě 1517–1519*, Ústí nad Labem 2006, s. 25–31; **Myšička, M.:** *Sbírka na obnovu farního kostela P. Marie v Mostě*, in: Homolka, J. (ed.): *Gotické umění a jeho historické souvislosti 2*, Ústí nad Labem 2003, s. 213–227.
- 11) **Dünninger, H.:** *Zur Klärung der Begriffe „Gnadenbild“ und „Gnadenstätte“*, Jahrbuch für Volkskunde NS 9, 1985, s. 51–91.

II.

Výše zmíněný Trautův dřevorez adaptoval o několik let později norimberský grafik Erhard Schön (1491–1542). Krista i Pannu Marii však nezobrazil polopostavami, nýbrž v úplných figurách s rukama zkříženými na prsou. Zatímco horní část Mariiny postavy zůstala dle Trautovy předlohy zachována, Kristus – opět v souladu se zobrazovacím typem *Ecce homo* – je oděn královským pláštěm a ve zkřížených rukou, na nichž jsou patrné rány od hřebů, drží dűtky a třtinovou metlu. Oproti předloze několik nástrojů Kristova umučení přibýlo: kopí, rozžatá lucerna a stvol rákosu. Zprava plivající hlavička se přestěhovala do náznaku nebe mezi oba protagonisty a vegetabilní loubí, jež celý výjev původně rámovalo, bylo nahrazeno architektonickým portálem à la Springinklee, ovšem bez latinského nápisu.

Pokud se podařilo zjistit, tato verze s rekonstruovaným rozměrem ca 263 × 263 je doložena pouze dvěma strahovskými nestejně seřiznutými exempláři s *Modlitbou o ukrutném zámútku Panny Marie* (v obrazové příloze je značíme písmeny A B).¹² Odborná kunsthistorická literatura eviduje až mladší otisky tohoto štočku, avšak již vyčerpaného a nadto kastigovaného.¹³ Mimo to je podchycena ještě jedna nová verze, přinášející zjednodušenou adaptaci výřezu.¹⁴

Pod nadpisem *Modlitba o ukrutném zámútku Panny Marie* a dřevorezem Erharda Schöna přichází dvousloupcově otištěná orace „*Rozpomeň se, prosím, ó nejsla[d]ší matko a paní světa ...*“. Hedvika Kuchařová podle tiskové rotundy jednolist správně přiřkla Höltzelově dílně.¹⁵ Je známo, že s Höltzelem během roku 1518 spolupracoval jako překladatel a nakladatel Jan Mantuán Fencel (ca 1485–1544/45).¹⁶ Tento plzeňský humanista stál pravděpodobně i za vydáním strahovského jednolistu, neboť celou oraci nacházíme v jeho českém překladu katolické modlitební knihy *Hortulus anime*. Překlad, v němž se sešly portréty světců a světic od Erharda Schöna, Hanse Springinkleeho

- 12) *Strahovská knihovna*, sign. 738/zl. Tento jednolist s Schönovým dřevorezem a *Modlitbou* neeviduje ani odborná kunsthistorická literatura ani **Harms, W. (ed.):** *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts*, vol. I–VII, Tübingen 1985–2005.
- 13) *Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts*, vol. XLVIII, Erhard Schön (ed. Schoch, R.), Rotterdam 2000, s. 132 uvádí rozměr 265 × 265. **Geisberg, M.:** *The German single-leaf woodcut*, vol. 3, New York 1974, č. 1075 uvádí rozměr 261 × 265. *Deutsche Einblattholzschritte*, č. 3245 uvádí rozměr 261 × 265. **Strauss, W. L.:** *The Illustrated Bartsch [TIB]*, vol. 13 (Commentary) Erhard Schoen, Niklas Stoer, New York 1984, s. 253 uvádí rozměr 265 × 265. Vyřadováním zmizely plivající hlavička, lampa, rákos a meč namířené k Mariinu srdci. Ačkoli se dostupné otisky evidují s mírně odchylnými rozměry, důkaz totožnosti štočku poskytuje stopa po razuře (místy znatelný obrys meče) a nedokončená razura (zbytek spodního okraje lampy u Mariina pláště). Zda byl i takto zjednodušený štoček doplněn nějakým textem, nevíme, poněvadž se zachovaly pouze (vystřižené?) grafiky.
- 14) *Hollstein's German engravings, etchings and woodcuts*, vol. XLVIII, s. 133. **Strauss, W. L.:** *The Illustrated Bartsch [TIB]*, vol. 13, s. 254. Tento Schönův grafický derivát vznikl už z nového štočku. Jde o zrcadlově obrácenou postavu Krista, který stojí u sloupu a v rukou zkřížených na prsou drží metlu a dűtky. Postava trpící Marie chybí. Zúžená plocha štočku 230 × 104 dovolila jen úzký průhled do krajiny se třemi ovceci v popředí. Monogram Lukáše Cranacha st. (okřídlený dráček) byl vřezán až dodatečně.
- 15) **Kuchařová, Zpráva o nálezu**, s. 208–209. **Voit, P.:** *Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století*, BS 10, 2011, s. 105–202, zvl. 120–121, 127–128 (dvě rotundy), 148 (švabach). Dostupné též na <http://eprints.rclis.org/17922/>, vyhledáno 20. 5. 2014. Do téže dílny se hlásí také plná iniciála s perlami ve volném prostoru ca 12 × 12 R(Ozpomeň), kterou zastihujeme v Höltzelově českojazyčné produkci 1511–1518.
- 16) **Voit, P.:** *Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury první poloviny 16. století*, DP 29, 2010, s. 389–457. Dostupné též na <http://eprints.rclis.org/17962/>, vyhledáno 20. 5. 2014.

a Wolfa Trauta, tiskla roku 1520 opět Hölzelova dílna.¹⁷⁾ Poněvadž jsou oba unikátní strahovské exempláře orižnuté, můžeme text, jehož zachovanou část transliterovaně zpřístupnila Hedvika Kuchařová, díky jazykově českému Hortulu doplnit¹⁸⁾ a opravit.¹⁹⁾

Zbývá jen konstatovat, že střední Evropou se od roku 1498 až do poloviny 16. století šířila bez větších textových změn více než stovka latinských a německých edicí tohoto Hortulu. *Oratio ad beatam virginem Mariam* bylo standardní součástí všech starších latinských vydání, do nichž jsem měl možnost nahlédnout.²⁰⁾ Nejde tedy o Mantuánovu interpolaci, s jakou se setkáváme v případě modliteb k zemským patronům, vložených do textu nad standardizovaný rámeček (sv. Ludmila, Václav, Vojtěch a Zikmund). *Oratio ad beatam virginem Mariam* však rokem 1520 z české literatury nevymizelo. Jeho doslovná verze byla převzata rovněž do odlišné redakce Zahrádky z roku 1636.²¹⁾

Vrátíme-li se ke strahovskému jednolistu, nutno ještě dodat, že pod orací byl menším švabachem natištěn ještě vysvětlující dodatek, z něhož se však na obou strahovských exemplářích zachovalo jen nestejně velké dvouřádkové torzo: „Ktoz tuto Modlitbu naboznie rzieka przed obrazem ... [lito]stiwee Ten obdrzug od ...“. I přes neúplnost tohoto dodatku je zjevné, že máme před sebou českou parafrázi odpustkové formule Hölzelova německého jednolitu ca 1515.

III.

Skutečnou funkci strahovského jednolitu vytušila už v nálezové zprávě Hedvika Kuchařová,²²⁾ nicméně potvrdit ji umožnila až komparace s intaktní německou obdobou, která oživuje jeden ze středověkých typů devočního obrazu.²³⁾ Tak získáváme vůbec poprvé vědomost o nejstarší zachované jazykově české odpustkové devocionálii. Zatímco Trautův německojazyčný jed-

17) *Hortulus anime. Zahrádka duše*, [Nürnberg, Hieronymus Hölzel] post 3. X. 1520 (Knihopis 3171), fol. LIXa-LIXb [= H4a-H4b] s textem odpustkové modlitby „Rozpomeň se, prosím, ó nejsladší matko a paní světa ...“ (Praha: Knihovna Národního muzea, sign. 25 F 8). Dostupné též na <http://db.knihopis.org/1.dll?cll~P=3202> vyhledáno 20. 5. 2014. O Hölzelově autorství tisku viz **Voit, Role Norimberku**, s. 406. O ilustračním cyklu viz **Oldenbourg, M. C.: Zwei tschechische Hortuli animae mit Nürnberger Illustrationen**, Philobiblon 12, 1968, s. 105-112 a **Oldenbourg, M. C.: Hortulus animae [1494]-1523, Bibliographie und Illustration**, Hamburg 1973.

18) **Kuchařová, Zpráva o nálezu**, s. 206-207. Zde podáváme transkribované znění textové složky strahovského jednolitu, rekonstruované dle fol. LIXa-LIXb Hortulu anime (všechny emendace jsou vyznačeny kurzívou): Modlitba o ukrutném zámátku Panny Marie, kterýž jest měla stojící pod křížem. Rozpomeň se, prosím, ó nejsladší matko a paní světa na to přeslavné stánie, kterýmž jsi přistala svému nejmilejšímu synu na kříži visícímu, i prosím, přiveď k paměti myšlenie srdce tvého a tvé nevinné duše žalosti, kteréž jsi toho času měla, když jest ten tvouj jednorozený Syn obětován byl na svatém kříži. Rozpomeň se, že jest všecko za hříšníky trpěti ráčil, z nichžto já prvotní sem, neb on smrti svú zaslúžil jest, abych byl bratrem jeho. Protož nepohrzej, najmilostivější matko, abych i já neměl býti synem tvým. K tobě se, ó jedínká naděje všech hříšníkuov, utíkám, plné maje doufání. Tobě sebe samého i všecky nedostatky své porúčím. A tebe za matku i obranu nade všecky jiné svaté vyvoluji a žádám[, neračiz, milostivá matko, mne biedného hříšníka opúštíti pro mé mrzké a přílišné prohřešenie. A neroď mne zamietati od milosrdenství tvého pro toho, kterýž jest pro milování mé před tebou nahý a trýzněný ráčil na kříži zavěšen býti. Jenž s Otcem i s Duchem svatým kraluje na věky. Amen.

19) Za zmínku stojí jedna koruptela a tři odchylky (**H** = Hortulus, **M** = Modlitba): ROzpomeň gse **H**] ROzpomeň se **M** – žadam **H**] žádá **M** – Neračiz mie mi lostiwa matko **H**] neracziz milostiwa matko mne **M** – tryznicy **H**] tryznieny **M**.

20) Lyon 1511 (Oldenbourg 1973 č. 38), Lyon 1513 (Oldenbourg 1973 č. 45), Lyon 1516 (Oldenbourg 1973 č. 62), Norimberk 1518 (Oldenbourg 1973 č. 79).

21) *Hortulus animae, to jest Zahrádka duše*, Praha, Jan Bylina 1636 (Knihopis 3176), s. 188-189 [= H10b-H11a] (Praha: Strahovská knihovna, sign. BA III 29). Dostupné též na <http://db.knihopis.org/1.dll?cll~P=3207> vyhledáno 20. 5. 2014.

22) **Kuchařová, Zpráva o nálezu**, s. 207.

23) **Noll, Th.: Zu Begriff, Gestalt und Funktion des Andachtsbildes im späten Mittelalter**, Zeitschrift für Kunstgeschichte 67, 2004, s. 297-328.

nolist ca 1515 obrazem a textem vnímateli předkládá míru bolesti obou protagonistů christologicky (resp. s důrazem na Kristovu oběť), český jednolist podporuje zejména modlitební prosbou mariánský kult. Pokud budeme předpokládat, že i kastigovanou verzi Schönova dřevorezu, z níž zmizel Mariin meč a několik dalších detailů Kristova umučení, provázela v dalším vydání táž prosba, pak akcent na všech sedm bolestí Panny Marie získal univerzálnější rozměr. Pro další souvislosti, o nichž se zmíníme níže, je důležité, že domácí tištěná literatura mariánský kult připomenula poprvé roku 1498 díky tiskaři Mikuláši Bakalárovi z Plzně. Těžko však říci, nakolik český jednolist symbolizoval odpor k Lutherovým protiodpustkovým aktivitám roku 1517. Lze předpokládat, že byl určen měšťanským vrstvám. Podpora zbožnosti formou devočních a pověrečných tisků se však časem přesunula mezi méně vzdělané venkovské publikum, kde přetrvala hluboko do 19. století.²⁴⁾

Jednolist byl vyroben arci mimo území Čech v prozátím katolickém Norimberku, avšak pro české katolíky, zejména v Plzni, a zapadá tak do náboženského klimatu katolických částí Čech v době těsně před reformací. Z Plzně též pocházel předpokládaný iniciátor vydání, humanista Jan Mantuán Fencl. Výrobu můžeme zasadit mezi rok 1518, kdy tento Plzeňan napojený na Höltzelovu dílnu střídal z Norimberka vypuzeného exponenta jednoty bratrské Mikuláše Klauďyána, a rok 1520. Tehdy byla dokončena a vydána česká verze Hortulu, z níž pochází modlitební prosba jednolistu. Podzimem 1520 však Höltzel výrobu jazykově českých děl na nátlak norimberské městské rady ukončil a nadále se angažoval jen dvěma liturgickými bohemiky (Obsequiale Pragense 18. X. 1520, Diurnale Pragense 3. III. 1523).

Počet výtisků, které Höltzel někdy během 1518–1520 pro české zákazníky vyrobil, neznáme. Víme však, že zakázku se nepodařilo rozprodat, neboť její remitenda byla po několika letech přeprodána knihvazačům. Svědčí o tom na Strahově chovaný první svazek souborného vydání Jeronýmových dopisů, na jehož obě přidešti byly dva exempláře jednolistu nepotíštěnou stranou vylepeny.²⁵⁾ Raně renesanční vazba vznikla nejpozději koncem první třetiny 16. století patrně v Čechách. Použitý váleček s pětilístkovou květinou a váleček s portrétními medailóny však v elektronickém katalogu vazeb EBDB evidován není.²⁶⁾

Formou vydání jediná dosud známá textově-obrazová analogie strahovského jednolistu pochází pravděpodobně z Brna konce 15. století. Zpracovávala výtvarný námět Mše sv. Řehoře, který byl doplněn německou odpustkovou formulí téhož typu jako na mladších Höltzelových jednolistech.²⁷⁾

24) **Večerková, E.:** *Pověrečné kra-
mářské tisky ve sbírce Etnografic-
kého ústavu muzea v Brně*, in: Bě-
halová, Š. (ed.): *Tiskárny a tisky*
19. století. Sborník příspěvků
z celostátní konference pořá-
dané při příležitosti 200. výro-
čí založení jindřichohradecké
Landfrasovy tiskárny, Jindři-
chův Hradec 1998, s. 84–92, zvl.
89 cituje takřčený List z nebe,
který v 19. století téměř stejný-
mi slovy jako starý jednolist
s *Modlitbou* upozorňoval: „*Ten-
to list má moc takovou, že když ho
kdo čte, neb poslouchá, sto dnů
odpustkův obdrží. ...*“.

25) **Hieronymus, S.:** *Opus epistola-
rum* (ed. Erasmus Rotteroda-
mus et al.), vol. 1–3, Basel,
Johann Froben 1524 (SK, sign.
HJ VIII 24). Kompletní edice,
vydávaná Johannem Frobe-
nem 1524–1526, měla 10 dílů
(VD16 H 3483, dostupné též
na [https://opacplus.bib-bvb.de/TouchPoint_touchpoint/
start.do?SearchProfile=Altbe-
stand&SearchType=2](https://opacplus.bib-bvb.de/TouchPoint_touchpoint/start.do?SearchProfile=Altbestand&SearchType=2) vyhle-
dáno 20. 5. 2014.

26) Dostupné na [http://www.hist-
einband.de/](http://www.hist-einband.de/) vyhledáno 20. 5.
2014.

27) **Tobolka, Zd. V.:** *Tisky 15. věku
o jednom listu na území Českoslo-
venské republiky*, Pra-ha (1928),
č. 57 s vřezanou signaturou
Johanna zu Prün. **Roth, G.:**
*Die Gregoriusmesse und das
Gebet „Adoro te in cruce pen-
dentem“ im Einblattdruck*, in:
Honemann, V. (ed.): *Einblatt-
drucke des 15. und frühen 16.
Jahrhunderts. Probleme,
Perspektiven, Fallstudien*,
Tübingen 2000, s. 277–324, zvl.
294–295, č. 11.

Jak ukazuje průzkum našich archivů, latinsky tištěné odpustkové formuláře se v katolických oblastech Čech začaly hojně využívat asi od přelomu 80. a 90. let. Šlo však výhradně o produkty německých tiskáren.²⁸⁾ Příznivější postoj k formulářovým indulgentiím zachovávaly prokatolické tiskárny v Brně a Olomouci ca 1492–1501. Zdá se, že nejstarší odpustkový list z Čech tiskl katolík Mikuláš Bakalář v Plzni 1508.²⁹⁾

- 28) **Boldan, K.:** *Odpustková kampaň na Chebsku v letech 1481 až 1483 a typografické jednolisty*, in: Hrdina, J.–Boldan, K. (edd.), *Knihtisk, zbožnost, konfese v zemích Koruny české doby poděbradské a jagellonské. Colloquia mediaevalia Pragensia*, 2014 (v tisku).
- 29) **Borsa, G.:** *Dosiaľ neznáma Bakalárova latinská tlač*, in: Kohút, L. (ed.), *Mikuláš Bakalár Štefina. Štúdie a materiály o živote a diele slovenského prvotlačiaru v Plzni*. Bratislava 1966, s. 100–103.

Summary:

Petr Voit

Schön's devotional indulgence print with the Prayer of tremendous sorrow of Our Lady (Strahov Library 738/zl.).

Although Ms Hedvika Kuchařová has discovered and described two copies of this print with text and image in 1999, it has not become known in bibliographies and art history books, yet. Under the title *Prayer of tremendous sorrow of Our Lady* there is a large wood-engraving by Erhard Schön from Nuremberg. It depicts full figures of Christ and Virgin Mary called *Imago pietatis* and *Mater Dolorosa*. Supplication „Recall, please, the sweetest Mother and Lady of the World ...” is at the bottom, printed in two columns. Based on the type of letters, Hedvika Kuchařová has attributed the poster to the printing house of Hieronymus Hölzel in Nuremberg. Jan Mantuán Fencel collaborated with Hölzel in 1518 as translator and producer. This learned man from Plzeň has probably inspired production of the print from Strahov library. The complete supplication from the print is to be found in his Czech translation of Catholic book of prayers *Hortulus anime*. Also this translation was again printed by the Hölzel's workshop in 1520 and there are portraits of saints by Erhard Schön, Hans Springinklee and Wolf Traut there.

The supplication is alternated with an independent text which has been roughly clipped. We shall only be able to reconstruct it when a similar generic copy is found. This could be a print in German also made in the Hölzel's workshop probably in 1515. The upper half of this poster is taken by a wood-engraving attributed to Nuremberg artists Wolf Traut. Half

figures of Christ and Virgin Mary are the same iconographic types used by Schön. This image is followed by versed dialogue between Christ and his Mother about mutual sorrow composed by humanist Sebastian Brant. Two columns of the dialogue are followed by three lines of prose:

„Welcher mit andacht peycht v[nd] si[ehet] rewigem hertzen anschawet die waffen der barmhertzigkeyt Christi. Erlangt von Pabst Leo drey Jar || Vnd von Dreyssig Pabsten yetlichem Hundert tag. Vnd von hundert Achtvndzwaintzig Bischouen yetlichem Viertzig tag. So[lche]= || [zeit]lichen Ablas bestetiget hat Innocentius der Vierd. In dem Concilio zu Leon. Vnd hat darzu geben Zwayhundert tag Ablas. Gedruckt durch Hieronym[us] Hölzel.“

There was a similar explanation note printed in smaller German types under the prayer of the rare Strahov print: „Ktoz tuto Modlitbu naboznie rzieka przed obrazem ... [lito]stiwee Ten obdrzug od ...” (He who says this prayer piously in front of the image ... regretfully, he receives from ...). Despite the larger part of the text cut off, it is obvious that we have here a Czech version of the indulgence forms of the German Hölzel's print from about 1515. Comparing Czech and German versions shows that this sort of print helped to remit or shorten canonical penance if certain condition were met. The combination of image and prayer supported Catholic devotion.

Translated by Tomáš Kleisner

Non de klagbaren leyden vñ mit leyden christi: vñ seiner würdigen muter Marie. S. Brant.

O Mütter milde was quess dein hert
 Vnd kamesst dich mit bitterm schmerz
 So du wol weyst den willen mein
 Das es von ewigkheit müß sein
 Wie es beschloß des waters rot
 Das ich sol leyden peyn vnd todt
 Du wasst das ich geboren wardt
 In armüt froß vnd stender art
 Mit peinig saften wachen gan
 Als ey man lob ich getzigt han
 Do ich das byß der menschen löcher
 Wardt ich von in schündlich verflucht
 Verpot veracht verpörrt geschlayßt
 Mit banden hant vnd fleyßch zersrayßt
 Von ruten geyßlen doinet tron
 Verwunde vnd nyndert gannig gelan
 Mein blüt ich gar vergossen hab
 Vom haubt byß zu den verfen ab
 Das crewß ich auß getragen han
 Mit neglen groß geschreyßet dran
 Gehend mit müdiden offentlich
 Gedrecket mit myrrid gall vnd essig
 Doch biest ich sonder schmerz vnd peyn
 Das ich dich liefften müter mein
 So sanetlich san von mir sach
 Vnd das mein leyden dich durch stach
 Seyde nun mein müter du vnd ich
 Mit peyn schmerz mütter zu dem reich
 Vnd zu der gloukeren ein
 Vnd es als müß gelitten sein
 Damit bereydet werd der weg
 Wer ist so hynleß obß vnd trag
 Der nit das leyden mein betradt
 Vnd trag sein crewß gem tag vnd nacht

I Esu mein sun mein sun Jesu
 Wie lametlich verwunde piffst du
 Was mütter sich ich an dir nun
 Man kynde vnd eingebornen sun
 Wer ist so grym an dir geßin
 Der dir an thün wole solche peyn
 Allain dein güt hat dich verwunde
 Du seynest als branck vnd vngesunde
 Nit ist gelassen gannig an dir
 Ach hylffen klagen auch mit mir
 All die byß samer schyn an
 Was schmerz vnd mit leyden ich han
 Das layde vnd jamere ich bye sich
 Ob ye keyn müter layde des gleich
 Der schmerz des ich bin frey gelon
 Do ich mein sun geboren heyn
 Der ist mir manigfellig bare
 Zu lenß byß an das crewß gepart
 Wo von mein freud ye wart gemere
 Hat sich yeg gamig in layd verker
 O nenn mich nit Trost
 Als ob ich schon vnd frölich sy
 Sommer mara ich heysten soll
 Dann ich pin bittero trawren vol
 Von samer bin ich gannig durchwunde
 Mein bitter keyß ist yeg hawßent künde
 Vnd wirdt gemeret das solche peyn
 An vilen soll verlorien sein
 Vnd das vmb ein so bitteren todt
 Mein sun keyn danck entsfangen hat
 Dann wenig leyde sunden synde
 Die danck gar synde mein lieben kynde
 O der tayl wöllene mit sin han
 Darumb ich pillich trawrig stan

Wolcher mit andacht peycht vñ ewigem herten anschawet die waffen der barmhertzigkeyt Christi. Erlangte von Pabst Leo drey Jar.
 Vnd von dreyßig Pabsten yetlichem Hundert tag Vnd von hundere Achtwindwainig Bischouen yetlichem Dierzig tag. So
 lich in 1360 beschreyet hat Innocentius der Vierd. In dem Concllo zu Leon. Vnd hat darzu geßem Zwayhundert tag 1360.
 Gedrukt durch Hieronymus Höltzel.

Obz. 1. Dřevorez Wolfa Trauta s verši Sebastianiana Branta. Nürnberg, Hieronymus Höltzel ca 1515 (repro viz poznámka 4).

**Modlitba o vkrutnem Zámutku panny Marie
kteryz gest miela stogeczy pod krzysem**

Rozpomení se psým o nayslacie matko a panij swie-
ta na to przelc wne stanie kterymz gsy przistala hwe-
mu neymilejsiemu synu: nakrzisi wshycemu / y prosym
przywob k pamietí / myslenie srdce tweho; a tye nevinne
dusie zalohy / ktere; gsy tobo czasu miela / kdyz gest ten
rwnoy gednorozcny syn / obietowan byl na swatem krzisi
rozpomení se zie gest wshccko za bzieslniky trpietij racil.
znich; to ... em / neb on smrti swu zasluzil gest

swate wywolugij
biedneho bzieslni-
prozbieslenie. A ne-
tweho pro to-
bu naby a trzsnicy
s otcesem y s duchem swaty.

¶ 2003 tato
fin

Obr. 2. Dřevořez Erharda Schöna s Modlitbou o ukrutném zámutku Panny Marie. [Nürnberg, Hieronymus Hölzel 1518–1520] (Strahovská knihovna, sign. 738/zl. – exemplář A).

**Modlitba o vkrutnem zámucku panny Marie
kteryz gest miela stogeczy pod krizem**

e psym o naylastie matko a panij swie
 lawe stanie kteryz gsy przistala hwe
 u synu : nakrzisi wyszesemu / y prosym
 m yllenie srdce twego; a twe niewinne
 e z gsy tobo czasu miela / koryz gest ten
 obietowan byl na swatem krzisi
 uaczo w zjedlniky trpietij raczil
 iem / neb on smrti swu zalusu ceni

swate wywolujij a zádá neracjis milosty a matko mne
 bideho bziesnika c pusti; ctij pro mce a przistane
 probzieslenie. Al nerod mne zamietati ot milostidnistwi
 twego pro toho / kteryz gest pro a slovy : ic mee / przed te
 bu naby a tryznieny raczil na krzisi zawieslen byti. Senz
 s otcem y s duchem swatym. hralu ge na wicky. Amen.

2203 110 modlitbu nabozni radu vobec slobodu

Obr. 3. Dřevořez Erharda Schöna s Modlitbou o ukrutném zámucku Panny Marie. [Nürnberg, Hieronymus Hölzel 1518–1520] (Strahovská knihovna, sign. 738/zl. – exemplář B).

Obr. 4. Dřevořez Erharda Schöna v kastigované podobě
(repro viz poznámka 13).